

УДК 349.2(477)

DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-12

Н.В. МАКСИМЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правового регулювання
Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
ORCID: 0000-0002-1005-5115*

О.А. ТРОЯНСЬКИЙ,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правового регулювання
Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
ORCID: 0000-0003-1420-9545*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розкрито особливості регулювання трудових відносин під впливом заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Проаналізовано внесення змін до законодавства з метою зменшення негативного впливу від поширення коронавірусу. Звернуто увагу на наслідки введення карантинних обмежень, які вплинули на рівень економічного розвитку країни, соціального захисту та зайнятість населення. Проаналізовано економічний рівень України з урахуванням впливу карантинного шоку, у результаті чого виділено спад внутрішнього валового продукту України у 2020 р. Виділено причинні зв'язки, що зумовили спад зайнятості населення країни, скорочення робочих місць та підвищення рівня безробіття. Основними підставами скорочення працівників на підприємствах через складну економічну ситуацію визначено втрату значної частини прибутку, скорочення кількості працівників для збереження підприємства, примусове відправлення працівників у неоплачувану відпустку, переведення на неповний робочий тиждень. Звернуто увагу на вплив карантинних обмежень, введених для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), на трудові міграційні процеси і тенденцію поведінки українців-заробітчанин. Виділено основні причини спаду міграційних процесів, серед яких – закриття кордонів на в'їзд та виїзд іноземців більшістю країн Європи, тимчасове призупинення роботи підприємств та втрата роботи на період введення карантину тощо. Запропоновано шляхи вирішення порушених питань. Дійшли висновку, що наявну проблему необхідно врегульовувати шляхом вжиття таких заходів:

- 1) укладати міждержавні угоди про співпрацю у тих галузях, де необхідна велика кількість робочої сили;
- 2) при тимчасовому працевлаштуванні за кордоном обов'язковим має стати трудовий договір, в якому буде чітко окреслено взаємні права та обов'язки працівника і роботодавця, з обов'язковим соціальним страхуванням працівника;
- 3) створювати нові робочі місця та гідні умови праці в Україні, для того, щоб якомога менше громадян України виїжджали на заробітки в країни Європи.

Ключові слова: трудові відносини, зайнятість населення, скорочення працівників, карантинні обмеження, трудова міграція.

Постановка проблеми. В умовах світової пандемії, боротьба з якою змусила більшість країн світу запровадити карантинні обмеження з метою протидії поширенню коронавірусу COVID-19, виникла потреба переглянути та внести корективи у виконання державами своєї соціальної, економічної, правозахисної функцій, ввести певні обмеження прав та свобод людини і громадянина.

Особливо гостро постала проблема регулювання трудових відносин під час карантинних обмежень, адже необхідним стало внесення змін до законодавства з метою зменшення нега-

тивного впливу поширення коронавірусу COVID-19. Саме тому через введення карантинних обмежень більшість роботодавців були змушені адаптуватися до нових умов життя суспільства і організувати працю на підприємствах, установах та організаціях відповідно до цих умов.

Стан дослідження. Означену проблему досліджували такі науковці, як: Я.Б. Базиліук, Я.А. Жаліло, С.В. Ковалівська, О.О. Коломієць, Л.В. Могилевський, В.І. Московець та ін. Але беручи до уваги той факт, що Україна, як і більшість країн світу, сьогодні продовжує вживати заходів щодо протидії поширенню коронавірусу COVID-19, порушена тема є актуальною і потребує дослідження.

Метою статті є розкриття ступеня впливу карантинних обмежень на регулювання трудових відносин, виділення наслідків цих обмежень у сфері зайнятості населення та шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Україна, як більшість країн світу, була змушена не тільки знаходити способи боротьби з коронавірусною хворобою COVID-19, а й ліквідувати наслідки введення карантинних обмежень, спрямованих на протидію поширення пандемії, оскільки введення Урядом України обмежувальних заходів негативно позначилося на економічному розвитку країни, соціальному захисті та рівні зайнятості населення.

Україна, як і більшість країн світу, була змушена запровадити зміни до законодавства з метою зменшення негативного впливу поширення коронавірусу COVID-19. Відповідною реакцією було прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX, мета якого – вдосконалення правових відносин у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, які зазнали змін у зв'язку з поширенням коронавірусу COVID-19 [1]. Постановою Кабінету Міністрів України № 255 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211» з 6 по 24 квітня 2020 р. призупинено роботу суб'єктів господарювання, що передбачає приймання відвідувачів, зокрема закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, торговельного і побутового обслуговування населення, крім торгівлі продуктами харчування, лікарськими засобами та виробами медичного призначення тощо [2]. З цього часу відбувається закриття малих та мікропідприємств, крім тих, господарська діяльність яких не підпадає під карантинні заборони, визначені п. 2, ч. 8, абз. 2-4 вказаної постанови № 255. Також під заборону потрапили ФОП на агропромислових ринках, суб'єкти господарювання з надання послуг, таких як: салони краси, заклади відпочинку, спортивнооздоровчі клуби, бібліотеки тощо. Як наслідок – суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу зазнали значних економічних збитків, а деякі вимушені були припинити господарську діяльність з повною ліквідацією.

Українська економіка вже входила у 2020 р. у суттєво ослабленому стані, а тому будь-які дисбаланси могли прискорювати економічне падіння. Що й сталося внаслідок глобальної коронавірусної кризи, яка в Україні була «оголошена» у середині березня (введенням жорсткого карантину, обмеженням економічної діяльності, транспортного сполучення, контактування людей та ін.) [3, с. 98]. Виходячи з результатів дослідження В. Юрчишина, наведемо на діаграмі (рис. 1) показники квартального зростання реального внутрішнього валового продукту України протягом 2019–2020 рр. [3, с. 98].

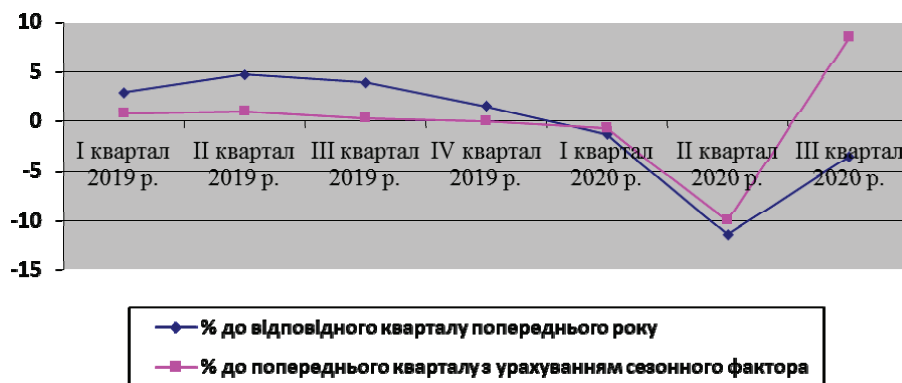

Рис. 1. Показники квартального зростання реального ВВП України протягом 2019–2020 рр.

Як бачимо, відбулося послаблення економіки України, спад якої припав на II кв. 2020 р. У результаті більшість суб'єктів підприємницької діяльності були вимушені призупинити свою діяльність, а деякі – ліквідувати СПД. Станом на 27 квітня 2020 р. в Україні через заборону призупинили діяльність 277 тис. підприємців [4], і їх кількість з кожним днем продовжує зростати [5]. Як наслідок, відбулося різке скорочення робочих місць і втрата засобів існування працездатною частиною населення.

Можна виділити декілька причин, що зумовили скорочення робочих місць та підвищення рівня безробіття:

1) Скорочення працівників на підприємствах через складну економічну ситуацію. Після початку пандемії і вжиття обмежувальних заходів багато підприємств втратили значну частину доходів, і для збереження бізнесу були змушені зменшити кількість працівників.

2) Приватні підприємці, доход яких залежить від економічної активності громадян, мали тимчасово припинити функціонування свого бізнесу, і через це втратили більшу частину засобів існування.

За даними Державної служби зайнятості, під час карантину безробітними стали сотні тисяч громадян: як представників інтелектуальної праці, так і найпростіших професій. З початку дії карантину (з 12 березня по 20 серпня 2020 р.) статус безробітного отримали 431,8 тис. осіб, що на 67% більше, ніж за аналогічний період минулого року [6].

Крім цього, за даними Держстату, цьогоріч у березні проти березня минулого року українців, що працюють за наймом, було на 92 тис. менше, у квітні – на 171 тис., а в травні – на 155 тис. Екстраполюючи ці цифри на все зайняте населення, виходить, що у найгірший період безробітними стали близько 368 тис. українців (близько 2% робочої сили) [7].

Продовжуючи аналіз статистичних даних Держстату, у III кв. 2020 р. зареєстровано 11591,1 тис. осіб працездатного віку міської місцевості, з яких зареєстровано як безробітні 9,5% [7].

Досить поширеним стало приховане безробіття, що не входить до офіційної статистики. Це відбувається, коли деякі роботодавці відправляють працівників у неоплачувану довгострокову відпустку на час карантину, інші переводять працівників з повної на часткову зайнятість. За даними Держстату, у I кв. 2020 р. (тобто ще до запровадження карантину) 96 тис. працівників перебували в неоплачуваних відпустках, а 157 тис. були переведені на неповний робочий тиждень [7].

Приховане безробіття виражається у двох формах:

1) часткова зайнятість працівника замість повної (переведення на неповний робочий день);

2) переведення працівників на довгострокову неоплачувану відпустку [8, с. 12].

Таким чином, за даними соціологів, на піку економічної кризи, що була спричинена поширенням коронавірусної хвороби, близько 3,1 млн українців перебували у стані прихованого безробіття. Це близько 17% від робочої сили, але через неточність опитування можна стверджувати, що це лише верхня межа прихованого безробіття.

Також люди, що працюють у тіні, мають вищий ризик бути звільненими, адже їхні трудові права незахищені, й роботодавець має право звільнити їх у будь-який момент. За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, у 2019 р. 3,5 млн українців (19% від робочої сили) працювали неофіційно [9]. Усі ці люди перебувають у групі підвищеного ризику, і під час дії карантинних обмежень більшість з них були звільнені.

Загалом у 2020 р. більше 2,2 млн українців скористалися послугами Державної служби зайнятості.

Статус безробітного мають більше 485 тис. українців. Відповідні дані надали в прес-центрі Державної служби зайнятості. У відомстві зазначили, що порівняно з минулим роком цей показник значно зріс. В аналогічний період 2020 р. кількість безробітних громадян була на 33% меншою. Виплати з безробіття в перший місяць 2021 р. отримали 420 тис. українців, що на 137% більше, ніж у січні 2020 р. [7].

Через брак робочих місць та достатньої для гідного життя заробітної плати в Україні поширеним явищем стала трудова міграція. Значна частина працездатного населення працює за кордоном, переважно в країнах Європи.

За статистикою Національного банку України, впродовж 2019 р., заробітчани переказали на батьківщину 16 млрд дол., що становить понад 10% українського ВВП (це навіть більше, ніж вкладають іноземні інвестори і дає Києву МВФ) [10].

Початок пандемії мав значний вплив на міграційні процеси, насамперед, через закриття кордонів на в'їзд та виїзд іноземців більшістю країн Європи, і мав відчутний вплив на Україну, як країну зі значною трудовою міграцією [11, с. 181].

Більшість українців, які працювали в Європі, змушені були повернутися після введення карантину, а саме:

- 1) повернулися ті громадяни, строк перебування яких за кордоном завершувався;
- 2) ті мігранти, які накопичили певні кошти, і планували повернутися в Україну;
- 3) особлива група мігрантів (особи старшого віку з обмеженою працездатністю) [12, с. 181–182].

Відповідно, всі вони тимчасово втратили роботу і постійний, стабільний заробіток.

Але, незважаючи на ризики та тимчасовість заробітку в країнах Європи, що особливо загострилося під час карантину, дедалі більше українців надають перевагу роботі за кордоном.

За даними Держстату, середня кількість трудових мігрантів з України щорічно сягає 2,6 млн осіб [7]. Але цілком зрозумілим є те, що до офіційної статистики входить не вся кількість мігрантів, тобто реальна цифра є в рази більшою.

Велика кількість трудових мігрантів працює за кордоном неофіційно, що значно впливає на обсяг їхніх трудових прав. Роботодавець у такому випадку фактично може не виконувати своїх зобов'язань перед працівником, оскільки на законодавчому рівні ця діяльність ніяк не фіксується офіційним документом (наприклад, трудовим договором). Це призводить до затримки чи не виплати заробітної плати, поганих умов праці та зневажливого ставлення роботодавця до найманих працівників.

З вищезазначеного можна зробити **висновок**, що наявну проблему необхідно врегулювати шляхом вжиття таких заходів:

- 1) укласти міждержавні угоди про співпрацю в тих галузях, де необхідна велика кількість робочої сили;
- 2) при тимчасовому працевлаштуванні за кордоном обов'язковим має стати трудовий договір, в якому буде чітко окреслено взаємні права та обов'язки працівника і роботодавця, з обов'язковим соціальним страхуванням працівника;
- 3) створювати нові робочі місця та гідні умови праці в Україні для того, щоб якомога менше громадян України виїжджали на заробітки в країни Європи.

Якщо почати вживати цих заходів, держава зможе розвиватися завдяки тому, що більшість працездатного населення працюватиме на благо своєї держави, а не шукатиме кращої долі і вищої заробітної плати в інших країнах.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-ІХ. Дата оновлення: 24.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#top> (дата звернення 10.06.2021).
2. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2020 р. № 255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.06.2021).
3. Юрчишин В. Чинники, складові і результати запровадження і реалізації антикризової політики в окремих країнах світу та Україні. Прогноз соціально-економічного розвитку України у 2021 р. Київ: Заповіт. 200 с. file:///C:/Users/7272~1/AppData/Local/Temp/2021_ukraine_economic_forecast%20(1).pdf
4. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (дата звернення 10.06.2021).
5. Шевченко-Перепьолкіна Р.І. Шляхи розвитку малого бізнесу в умовах COVID-19. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. Вип. 49. С. 147–151.

6. Держслужба зайнятості про ринок праці в Україні за період карантину. *Урядовий портал*. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/derzhsluzhba-zajnyatosti-pro-rinok-praci-v-ukrayini-za-period-karantinu> (дата звернення 10.06.2021).

7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2021).

8. Михайлишина Д. Якою була ситуація на ринку праці під час карантину та чи відбувається відновлення? Аналітична записка. Центр економічної стратегії. URL:<https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/%D0%97%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%83-2.pdf> (дата звернення 10.06.2021).

9. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: вебсайт. URL:<https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення 10.06.2021).

10. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL:<https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення 10.06.2021).

11. Жаліло Я.А., Базиліук Я.Б., Ковалівська С.В., Коломієць О.О. Україна після корокризи- шлях одужання. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2020. 304 с. (дата звернення 10.06.2021).

12. Малиновська О.А. Вплив пандемії COVID-19 на трудову міграцію громадян України та можливі напрями державного реагування. Національний інститут стратегічних досліджень. URL:<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/trudova-migratsiya.pdf>. (дата звернення 20.06.2021).